

УДК 911.3: 339.3 (477.54)

Кобилін П.О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

До питання динаміки розвитку торговельного обслуговування населення Харківської області

Метою публікації є характеристика динаміки розвитку торговельного обслуговування населення Харківської області. Акцентовано увагу на методах багатовимірної статистичного аналізу, що розроблені Харківською суспільно-географічною школою, особливо компонентного аналізу вектору розвитку. В основі метода лежать коди часових похідних параметрів, які відображають динаміку показників протягом проміжку часу. За сумою кодів часових похідних визначалися показники, що протягом 2007-2013 рр. зростали, не змінювалися та скорочувалися. Досліджувалися окремо усі райони та міста обласного підпорядкування. Переважно зростали показники, що характеризувалися грошовим виміром (роздрібний товарооборот, середньомісячна заробітна плата) через значну інфляцію. Скорочувалася кількість ринків, магазинів, напівстаціонарних об'єктів роздрібної торгівлі, лотків на ринках тощо. На ці показники повинні акцентувати увагу органи влади при удосконаленні торговельного обслуговування населення. Проаналізована динаміка суми кодів часових похідних протягом 2007-2013 рр. у розрізі окремих міст обласного підпорядкування та районів Харківської області, виділено періоди покращення та погіршення розвитку торговельного обслуговування населення у Харківській області.

Ключові слова: торговельне обслуговування, компонентний аналіз, часова похідна, район, місто, ринок, ресторанне господарство, товарооборот.

Кобылин П.А.. К вопросу динамики развития торгового обслуживания населения Харьковской области. Целью публикации является характеристика динамики развития торгового обслуживания населения Харьковской области. Акцентируется внимание на методах многомерного статистического анализа, разработанных Харьковской общественно-географической школой, особенно компонентном анализе вектора развития. В основе метода лежат коды временных производных параметров, отражающих динамику показателей в течение промежутка времени. По сумме кодов временных производных определялись показатели, которые в течение 2007-2013 гг. возрастали, не изменялись и сокращались. Исследовались отдельно все районы и города областного подчинения. Преимущественно возрастали показатели, которые характеризовались денежным измерением (розничный товарооборот, среднемесячная заработная плата) из-за значительной инфляции. Сокращалось количество рынков, магазинов, полустационарных объектов розничной торговли, лотков на рынках и т.д. На эти показатели должны акцентировать внимание органы власти при совершенствовании торгового обслуживания населения. Проанализирована динамика суммы кодов временных производных течение 2007-2013 гг. в разрезе отдельных городов областного подчинения и районов Харьковской области, выделены периоды улучшения и ухудшения развития торгового обслуживания населения в Харьковской области.

Ключевые слова: торговое обслуживание, компонентный анализ, временная производная, район, город, рынок, общественное питание, товарооборот.

Kobylin P.O. To the issue of development dynamic of the population trading service in Kharkiv region. The aim of publication is characteristic of development dynamic of population trading service of Kharkiv region. The methods of multidimensional statistical analysis developed by Kharkiv human-geographical school, especially component analysis of the development vector were emphasized. The method is based on time derivatives codes describing indicators dynamic during the period of time. Based on the sum of time derivatives codes indicators were defined which were increasing, not changing and decreasing. All districts and cities of regional subordination separately were studied. Indicators increased mainly which were characterized monetary terms (retail turnover, average month wage) through significant inflation. A number of markets, shops, semi-stationary retail trade objects, trays in the markets, etc. were decreased. The local authorities need to focus on these indicators for population trade service improvement. The dynamic of time derivatives codes during 2007-2013 in the context of the separate cities of regional subordination and districts of Kharkiv region, periods of improvement and deterioration development of the population trading service in Kharkiv region were highlighted.

Key words: trading service, component analysis, time derivative, district, city, market, restaurant industry, trade turnover.

Вступ. XXI століття характеризується переходом до інформаційного суспільства, в якому інформація стає рушійною силою розвитку економіки. Існує вислів: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Сприяли формуванню інформаційного суспільства створення комп'ютера, інформаційно-комунікаційних технологій, мережі Інтернет. Зараз інформаційно-комунікаційні технології проникають глибоко у життєдіяльність суспільства. Без комп'ютера, Інтернет, мобільних телефонів неможливо уявити сучасне буття. Дуже широко використовується комп'ютер у наукових дослідженнях, зокрема, стало можливим здійснювати моделювання багатовимірного простору, що дало основу для більш комплексних, узагальнених досліджень, особливо у суспільній географії. Багатовимірний аналіз дуже широко використовується при просторовому аналізі та аналізі динаміки розвитку певної галузі економіки, суспільного процесу певної країни, регіону. Серед таких методів можна назвати компонентний аналіз, що розроблений фахівцями кафедри соціально-економічної географії і регіонального знавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

В умовах ринкової економіки найбільш динамічними галузями є сфера торгівлі, громадське харчування, що включаються в поняття «торговельне обслуговування населення». Тому **метою** даної роботи є аналіз динаміки розвитку торговельного обслуговування населення за допомогою компонентного аналізу на прикладі Харківської області.

Попередні дослідження. Торговельне обслуговування населення вивчається різними науками, проте найкраще відображає просторово-часові особливості цієї сфери суспільна географія. З точки зору цієї науки торговельне обслуговування населення досліджувалося у роботах М.О. Григор'євої [2], В.І. Дорошенко [3], Е.І. Калмуської [5], Л.М. Шенцевої [15], І.І. Уколовой [13], М.П. Мальської [6], І.О. Осіпчук [8], С.М. Жовнір [4]. Вищезгаданими вченими вивчалися різні регіони України, Росії, Молдови. Торговельне обслуговування населення Харківської області розглядалося у роботах А.П. Голікова, Н.А. Казакової, М.В. Шуби [1], у Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року [12], Програмах економічного та соціального розвитку регіону [9], у Регіональній програмі удосконалення функціонування роздрібних ринків до 2016 року [10]. Однак у цих роботах подається більш узагальнений по регіону аналіз зазначеного сектору економіки, при цьому бракує більш детальних досліджень за цією тематикою, у тому числі у розрізі районів, міст області та з використання методів багатовимірного аналізу.

Матеріали і методи дослідження. Вище згадувалося, що однією з методик, розроблених харківською суспільно-географічною школою, є компонентний аналіз вектору розвитку. Він дозволяє оцінити динаміку розвитку певної адміністративно-територіальної одиниці за параметрами, що включені у дослідження (нами було відібрано 123 показника, що характеризували торговельне обслуговування населення, соціально-економічне становище регіону). Кожний параметр протягом певного проміжку часу (за 2 роки) може у кількісному вигляді скорочуватися, залишатися без змін або зростати. Для ідентифікації цих змін використовувалося поняття часової похідної. При зменшенні показника параметру присвоювався код часової похідної «-1», якщо не змінювався – «0», при зростанні – «+1». Враховуючи, що нами досліджувався період за 2007-2013 рр., сформовано було 6 проміжків часу, відповідно, кожний параметр включав 6 кодів часових похідних [7]. Наступним кроком було визначення суми кодів часових похідних за проміжок часу (наприклад, 2007-2008 рр.), досліджуваний

період (2007-2013 рр.) по усім 123 показникам. Суму кодів часових похідних за досліджуваний період по кожному показнику за певним районом або містом обласного підпорядкування було проранжовано. На прикладі Балаклійського району відображена динаміка кодів часових похідних показників торговельного обслуговування населення за 2007-2013 рр., сума кодів по параметрам та по кожному періоду (табл. 1). Також визначалися суми кодів часових похідних

Таблиця 1

Динаміка кодів часових похідних показників торговельного обслуговування населення Балаклійського району за 2007-2013 рр. [11, 14]

	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2007-2013
Роздрібний товарооборот підприємств, включаючи ресторанне господарство, грн.	1	1	1	1	1	1	6
Роздрібний товарооборот підприємств, включаючи ресторанне господарство, грн. на душу населення	1	1	1	1	1	1	6
Роздрібний товарооборот підприємств, включаючи ресторанне господарство, грн. на кв. км	1	1	1	1	1	1	6
Кількість магазинів роздрібної торгівлі, одиниць	-1	1	-1	1	-1	1	0
Кількість магазинів роздрібної торгівлі, одиниць на 1000 населення	-1	1	-1	1	-1	1	0
Кількість магазинів роздрібної торгівлі, одиниць на 1000 кв. км	-1	1	-1	1	-1	1	0
Чисельність міського населення, осіб	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-6
Чисельність сільського населення, осіб	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-6
Питома вага сільського населення, %	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-6
Сума	6	-16	-2	22	-42	31	

показників по усім параметрам у розрізі окремих міст обласного підпорядкування, районів протягом 2007-2013 рр. та у розрізі кожного показника окремо за містами обласного підпорядкування та районами. Сума кодів часових похідних по кожному проміжку часу у розрізі районів та міст має дорівнювати аналогічній сумі у розрізі параметрів. У зв'язку із обмеженням обсягів даної публікації відобразити та охарактеризувати усі розрахунки неможливо, тому аналізувалися результати суми кодів часових похідних показників по усім параметрам у розрізі окремих міст обласного підпорядкування, районів протягом 2007-2013 рр. та у розрізі кожного показника окремо за містами обласного підпорядкування та районами.

Результати дослідження та їх обговорення. На основі проведення компонентного аналізу було отримано наступні результати. По районах Харківської області протягом 2007-2013 зростала середньомісячна заробітна плата працівників, що можна пояснити розрахунком даного показника у фактичних цінах, без урахування інфляції. Така ж ситуація характерна і для роздрібного

товарообороту як підприємств торгівлі, так і ресторанного господарства. Але слід відзначити періоди спаду роздрібного товарообороту у 2008-2009, 2011-2013 рр., які були кризовими в Україні. Індекс товарообороту підприємств ресторанного господарства підтверджував його зростання. Протягом 2007-2013 рр. зростала кількість торговельних місць, кіосків, контейнерів, магазинів на ринках, АЗС, змішаних ринків, торговельна площа ринків. Ці параметри були стабільними, тому існує тенденція до їх подальшого зростання [11].

Серед загальних соціально-економічних показників зростали рівень урбанізації, що пояснюється відтоком населення з сільської місцевості; кількість суб'єктів Єдиного реєстру підприємств та організацій в Україні, про що свідчить динамічний розвиток підприємницької активності; чисельність вибулих, особливо у країни ЄС, США у зв'язку із погіршенням соціально-економічних і соціально-політичних умов у державі; зростає загальний приріст населення, що обумовлено ростом народжуваності; збільшувалися вантажооборот автомобільного транспорту, сальдо міграції [11, 14].

У даний період зростала кількість місць для відвідувачів в об'єктах ресторанного господарства, їдалень, непродовольчих магазинів з універсальним асортиментом товарів, лотків на ринках, аптек, аптечних пунктів на душу населення. Проте ці показники скорочувалися, якщо розглядати їх в абсолютному вимірі та на площу території. З одного боку, фізична кількість об'єктів торговельного обслуговування населення зменшувалася, погіршувалася їх територіальна доступність, але через постійне скорочення чисельності населення забезпеченість цими закладами зростала [14].

Переважаю без змін залишалася кількість спеціалізованих непродовольчих магазинів (на душу населення). Але у той же час скорочувалася кількість продовольчих, непродовольчих ринків, оптовий товарооборот, напівстаціонарних об'єктів роздрібної торгівлі, продовольчих магазинів з універсальним асортиментом товарів, об'єктів торгівлі поза магазинами, кафе, закусочних, аптечних кіосків, спеціалізованих продовольчих магазинів, об'єктів, магазинів роздрібної торгівлі, продовольчих магазинів, у тому числі на душу населення та площу території [11, 14]. На ці параметри слід звернути увагу органам виконавчої влади, місцевого самоврядування при подальшому плануванні розвитку торговельного обслуговування населення. Слід зазначити, що функціонує Регіональна програма удосконалення функціонування роздрібних ринків до 2016 року, в якій передбачається поступова оптимізація торговельної інфраструктури ринків, зокрема створення торговельних павільйонів, боротьба із малими архітектурними формами, їх знос та переведення у павільйони [10]. Саме тому кількість лотків, напівстаціонарних об'єктів торгівлі скорочувалися.

Серед загальних соціально-економічних показників скорочувалися кількість прибулих, щільність населення, кількість найманих працівників, питома вага сільського населення, чисельність населення в цілому. Ці негативні зміни спричинені соціально-економічними кризовими явищами, тому органам влади необхідно вживати заходів по модернізації виробництва, створення нових робочих місць, притоку інвестицій в регіон, що призведе до покращення загального соціально-економічного розвитку в регіоні, припинення відтоку населення з села у місто [11].

У розріз районів Харківської області в середньому за досліджуваний період позитивним розвитком характеризувалися Дергачівський, Нововодолазький,

Лозівський, Шевченківський, Чугуївський райони, решта районів характеризувалися в середньому негативним розвитком (табл. 2). Тобто, більш-менш

Таблиця 2

Динаміка суми кодів часових похідних показників торговельного обслуговування населення по районах Харківської області за 2007-2013 рр. [11, 14]

	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2007-2013
Дергачівський	-10	11	9	23	21	10	64
Нововодолазький	-8	6	-9	45	26	4	64
Лозівський	-5	-26	19	7	25	1	21
Шевченківський	16	2	11	-14	-21	22	16
Чугуївський	10	-23	-10	25	-2	2	2
Балаклійський	6	-16	-2	22	-42	31	-1
Харківський	3	-10	-6	22	18	-30	-3
Богодухівський	-22	-38	18	39	24	-28	-7
Золочівський	14	1	-3	-35	2	14	-7
Близнюківський	-1	-22	-17	0	32	-4	-12
Сахновщинський	13	1	-11	15	-17	-14	-13
Печенізький	-17	6	-3	-10	15	-5	-14
Барвінківський	4	14	-12	1	-21	-9	-23
Зміївський	-23	6	-17	7	-29	24	-32
Кегечівський	32	-28	-19	-17	6	-6	-32
Коломацький	7	-28	-10	-9	5	-1	-36
Куп'янський	2	1	-14	-18	-9	-6	-44
Вовчанський	-31	5	31	-20	-20	-12	-47
Красноградський	-6	2	-15	20	-16	-32	-47
Дворічанський	-24	-16	-7	0	24	-36	-59
Борівський	15	-31	-42	50	-18	-34	-60
Первомайський	-23	-33	-18	2	1	7	-64
Великобурлуцький	-31	2	-16	-1	-13	-16	-75
Валківський	-18	-10	-37	-3	-24	15	-77
Зачепилівський	2	-35	-29	2	-34	17	-77
Краснокутський	-30	-36	-14	-6	16	-9	-79
Ізюмський	-35	-29	-28	19	5	-21	-89
Сума часових похідних по районам	-160	-324	-251	166	-46	-116	

економічно розвинуті райони мали позитивну тенденцію. В цілому по районах області можна відзначити періоди спаду та підйому. Найгірше райони області розвивалися у 2008-2009 рр., у роки соціально-економічної кризи, у 2010-2011 рр. спостерігався стрибок, і з 2011 по 2013 рр. – знову скорочення (рис. 1).

У розрізі міст обласного підпорядкування протягом 2007-2013 рр. зростала середньомісячна заробітна плата, роздрібний товарооборот, включаючи підприємства торговельної мережі та ресторанного господарства, як і у розрізі районів; кількість аптек, АЗС, змішаних ринків, магазинів на ринках, спеціалізованих непродовольчих магазинів, ресторанів, магазинів роздрібної торгівлі, суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, вантажооборот автомобільного транспорту, оптовий товарооборот, число вибухів. Можна передбачити, що у наступні роки тенденція до зростання буде зростати [11, 14].

Зростали кількість ринків, кіосків та контейнерів, лотків на ринках, непродовольчих магазинів з універсальним асортиментом товарів місць для відвідувачів у закладах ресторанного господарства, барів на душу населення,

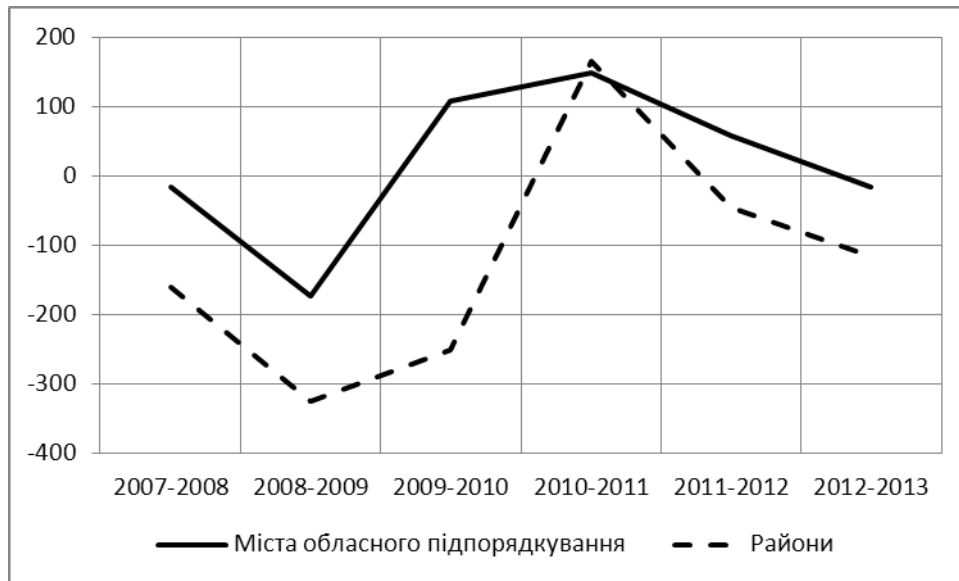

Рис. 1. Динаміка суми кодів часових похідних індексів по містам обласного підпорядкування та районів Харківської області за 2007-2013 рр. [11, 14]

проте на площу території та фізична кількість об'єктів скорочувалися, що говорить про зростання забезпеченості населення до закладів торгівлі та погіршення їх територіальної доступності.

В середньому за 2007-2013 рр. без змін залишились кількість непродовольчих ринків, продовольчих магазинів з універсальним асортиментом товарів, їдалень на душу населення, які за іншими аналогічними показниками скорочувалися – тому на ці показники слід звернути при подальшому плануванні розвитку сфери торгівлі; також переважно без змін були індекс товарообороту підприємств ресторанного господарства, рівень урбанізації, питома вага сільського населення, сальдо міграції [11, 14].

Проте зменшувалися індекс товарообороту торговельної мережі, що говорить про реальну динаміку товарообороту, оскільки індекси розраховуються у порівняльних цінах; скорочувалися кількість продовольчих магазинів, спеціалізованих продовольчих магазинів, з універсальним асортиментом товарів, торговельних місць на ринках, напівстаціонарних об'єктів торгівлі, аптечних кіосків, об'єктів торгівлі поза магазинами, об'єктів ресторанного господарства, кафе, закусочних, торговельна площа ринків, чисельність, щільність сільського населення, число прибулих, найманих працівників, міського населення, щільність населення [14]. Чисельність напівстаціонарних об'єктів торгівлі, кіосків, торговельних місць скорочувалися, оскільки діє Регіональна програма удосконалення функціонування роздрібних ринків до 2016 року та спрямована на оптимізацію територій ринків [12]. Проте знижувалася кількість продовольчих магазинів, об'єктів ресторанного господарства, найманих працівників, що свідчить про кризові явища в державі, регіоні. На ці показники у майбутньому необхідно звернути більшу увагу.

У розрізі міст обласного підпорядкування лише у м. Харкові та Лозовій в середньому по 2007-2013 рр. спостерігалася негативна динаміка розвитку. У решти міст розвиток був позитивним. В динаміці спостерігалися роки підйому та спаду. Зокрема, найбільшим періодом скорочення був 2008-2009 рр. (кризові роки), з 2009 по 2011 рр. – знову підйом, у 2011-2013 рр. – спад (рис. 1, табл. 3).

Таблиця 3.

**Динаміка суми кодів часових похідних показників торговельного
обслуговування населення по містам обласного підпорядкування
Харківської області за 2007-2013 рр. [11, 14]**

Міста обласного підпорядкування	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2007-2013
м. Люботин	6	-25	39	13	39	22	94
м. Чугуїв	-19	-4	4	60	4	-7	38
м. Куп'янськ	17	-2	2	24	-30	20	31
м. Ізюм	29	-36	23	-1	17	-3	29
м. Первомайський	-2	-30	14	2	11	23	18
м. Харків	-26	-30	15	25	30	-50	-36
м. Лозова	-22	-47	11	26	-14	-22	-68
	-17	-174	108	149	57	-17	

Висновки. Таким чином, одним з методів багатовимірної аналізу у суспільній географії є компонентний аналіз вектору розвитку. За цим методом було визначено параметри, що скорочувалися, залишалися без змін або зростали протягом певного проміжку часу. Так, зростали середньомісячна заробітна плата працівників, роздрібний товарооборот, кількість магазинів на ринках, АЗС тощо, проте скорчувалася кількість місць для відвідувачів в об'єктах ресторанного господарства, їдалень, непродовольчих магазинів. Зменшення чисельності торговельних об'єктів на ринках, напівстаціонарних об'єктів роздрібної торгівлі пояснювалося реалізацією Регіональної програми удосконалення функціонування роздрібних ринків до 2016 року. Визначено райони Харківської області, параметри в яких в цілому зростали (Дергачівський, Нововодолазький, Лозівський тощо), скорочувалися (Зачепилівський, Краснокутський, Ізюмський) та міста обласного підпорядкування (параметри торговельного обслуговування населення для м. Люботин та Харків протягом 2007-2013 рр. в середньому скорочувалися). В динаміці параметрів по містах та районах можна періоди спаду та підйому (так, спад характерний у 2007-2009 рр., 2011-2013 рр.). Компонентний аналіз дозволяє оцінити динаміку різних параметрів торговельного обслуговування населення та соціально-економічного розвитку і, таким чином, намітити перспективи розвитку досліджуваної галузі та зробити рекомендації органам державної влади щодо покращення розвитку сфери торгівлі.

1. Голиков, А.П. Харьковская область. Региональное развитие: состояние и перспективы: монография [Текст] / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба. – Х.: Изд-во ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. – 223 с.
2. Григорьева, М.А. Территориальные особенности развития розничной торговли в условиях экономических реформ (на примере Иркутска) [Текст] : автореферат дис... канд. геогр. наук: 25.00.24 / М.А. Григорьева. – Институт географии СО РАН. – Иркутск, 2004. – 22 с.
3. Дорошенко, В.І. Територіальна організація споживчого комплексу в регіональних і локальних системах розселення [Текст] : автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / В.І. Дорошенко. – Київ, 1994. – 25 с.
4. Жовнір, С.М. Суспільна та територіальна організація сфери послуг регіону в умовах ринкової трансформації (на прикладі Вінницької області) [Текст] : автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / С.М. Жовнір. – Інститут географії НАН України. – К., 2008. – 21 с.
5. Калмуская, Э.И. Опыт географического изучения потребления материальных благ населения Молдавской ССР [Текст]: автореф. дис... канд. геогр. наук: 25.00.24. / Э.И. Калмуская. – Киев, 1974. – 23 с.
6. Мальська, М.П. Регіональні особливості формування і розвитку торговельного комплексу області [Текст]: автореф. дис... канд. економ. наук: 08.00.05 / М.П. Мальська. – Л., 1993. – 20 с.

7. Немець К. Компонентний аналіз вектору розвитку соціогеосистем / К. Немець, В. Грушка // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2014. – Вип. 16 (1). – С. 7-15.
 8. Осіпчук, І.О. Територіальна організація торговельного обслуговування населення Рівненської області [Текст] : автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / І.О. Осіпчук. – Київ, 2013. – 20 с.
 9. Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2016 рік / Рішення Харківської обласної ради № 13-VII від 17 грудня 2015 року.
 10. Регіональна програма вдосконалення функціонування роздрібних ринків до 2016 р. / Рішення Харківської обласної ради № 171-VI від 16 червня 2011 року.
 11. Роздрібна торгівля Харківської області у 2013 році: статистичний щорічник [Текст] / [під ред. О.В. Фінаншиної]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2014. – 98 с.
 12. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року / Рішення Харківської обласної ради № 1151-VI від 05 березня 2015 року.
 13. Уколова, И.И. Территориальная организация торговли Воронежской области в переходной экономике [Текст] : автореферат дис... канд. геогр. наук: 25.00.24 / И.И. Уколова. – Воронеж, 2005. – 22 с.
 14. Харківська область у 2013 році: статистичний щорічник [Текст] / Під ред. О.Г. Мамонтової. – Харків: б.в., 2014. – 561 с.
 15. Шенцева, Л.Н. Территориальная организация потребительской кооперации Воронежской области [Текст] : автореферат дис... канд. геогр. наук: 25.00.24 / Л.Н. Шенцева. – Воронеж, 2005. – 21 с.
-
1. Golikov, A.P. Khar'kovskaya oblast'. Regional'noye razvitiye: sostoyaniye i perspektivy: monografiya [Tekst] / A.P. Golikov, N.A. Kazakova, M.V. Shuba. – KH.: Izd-vo KHNU im. V.N. Karazina, 2012. – 223 s.
 2. Grigor'yeva, M.A. Territorial'nyye osobennosti razvitiya roznichnoy trgovli v usloviyakh ekonomicheskikh reform (na primere Irkutsk) [Tekst] : avtoreferat dis... kand. geogr. nauk: 25.00.24 / M.A. Grigor'yeva. – Institut geografii SO RAN. – Irkutsk, 2004. – 22 s.
 3. Doroshenko, V.Í. Teritorial'na organizatsiya spozhivchogo kompleksu v regional'nikh í lokal'nikh sistemakh rozselennya [Tekst] : avtoref. dis... kand. geogr. nauk: 11.00.02 / V.Í. Doroshenko. – K., 1994. – 25 s.
 4. Zhovnir, S.M. Suspil'na ta teritorial'na organizatsiya sferi poslug regionu v umovakh rinkovoy transformatsii (na prikladí Vinnits'koí oblasti) [Tekst] : avtoref. dis... kand. geogr. nauk: 11.00.02 / S.M. Zhovnir. – Institut geografii NAN Ukraïni. – K., 2008. – 21 s.
 5. Kalmuskaya, E.I. Opyt geograficheskogo izucheniya potrebleniya material'nykh blag naseleniya Moldavskoy SSR [Tekst]: avtoref. dis... kand. geogr. nauk: 25.00.24. / E.I. Kalmuskaya. – Kiyev, 1974. – 23 s.
 6. Mal's'ka, M.P. Regional'ni osoblivosti formuvannya í rozvitku torgovel'nogo kompleksu oblasti [Tekst]: avtoref. dis... kand. yekonom. nauk: 08.00.05 / M.P. Mal's'ka. – L., 1993. – 20 s.
 7. Nênets' K. Komponentniy analiz vektoru rozvitku sotsiogeosistem / K. Nênets', V. Grushka // Chasopis sotsial'no-yekonomichnoí geografii: mizhregional'niy zb. nauk. prats'. – KH.: Kharkiv. nats. un-t im. V.N. Karazina, 2014. – Vip. 16 (1). – S. 7-15.
 8. Osipchuk, Í.O. Teritorial'na organizatsiya torgovel'nogo obslugovuvannya naselennya Rívnens'koy oblasti [Tekst] : avtoref. dis... kand. geogr. nauk: 11.00.02 / Í.O. Osipchuk. – Kyiv, 2013. – 20 s.
 9. Programa yekonomichnogo í sotsial'nogo rozvitku Kharkivs'koy oblasti na 2016 rík / Ríshennya Kharkivs'koí oblasnoí radi № 13-VII víd 17 grudnya 2015 roku.
 10. Regional'na programa vdoskonalennya funktsionuvannya rozdríbnikh rinkív do 2016 r. / Ríshennya Kharkivs'koí oblasnoí radi № 171-VI víd 16 chervnya 2011 roku.
 11. Rozdríbna torgívlja Kharkivs'koí oblasti u 2013 rotsí: statistichniy shchoríchnik [Tekst] / [píd red. O.V. Fínanshinoí]. – Kharkiv: Golovne upravlinnya statistiki u Kharkivs'koy oblasti, 2014. – 98 s.
 12. Strategiya rozvitku Kharkivs'koí oblasti na períod do 2020 roku / Ríshennya Kharkivs'koí oblasnoí radi № 1151-VI víd 05 bereznja 2015 roku.
 13. Ukolova, I.I. Territorial'naya organizatsiya trgovli Voronezhskoy oblasti v perekhodnoy ekonomike [Tekst] : avtoreferat dis... kand. geogr. nauk: 25.00.24 / I.I. Ukolova. – Voronezh, 2005. – 22 s.
 14. Kharkivs'ka oblast' u 2013 rotsí: statistichniy shchoríchnik [Tekst] / Píd red. O.G. Mamontovoy. – Kharkiv: b.v., 2014. – 561 s.
 15. Shentseva, L.N. Territorial'naya organizatsiya potrebitel'skoy kooperatsii Voronezhskoy oblasti [Tekst] : avtoreferat dis... kand. geogr. nauk: 25.00.24 / L.N. Shentseva. – Voronezh, 2005. – 21 s.

Подано до редакції 28.03.2016

Рецензент – кандидат географічних наук В.Р. Маркун